

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕТОДОМ ГРИ В ІНТЕРАКТИВНОМУ НАВЧАННІ РИТОРИКИ

У статті висвітлено актуальність викладання риторики як шляху формування комунікативної компетентності студентів, що складає основу професіоналізму будь-якого фахівця. Автор розглядає метод гри як найбільш популярний метод проблемного навчання.

Ключові слова: *риторика, комунікативна компетентність, гра, мультимедійні презентації публічних виступів.*

Ми живемо в епоху активної комунікації і бурхливого розвитку всіх її видів і форм. Тому такі високі вимоги до комунікативної культури сучасної людини, що включає в себе вміння володіти словом, знання законів і правил комунікації. Сьогодні невід'ємною ознакою освіченості й професіоналізму справедливо вважають комунікативну компетенцію, оскільки відповідно до сучасних потреб суспільства, європейських вимог на ринку праці вища освіта в Україні має бути спрямована на формування та розвиток «комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості...» [1, с. 9].

Мовленнєва і риторична грамотність необхідні в першу чергу людям так званих «мовних» професій, для яких комунікативні вміння і навички – основний інструмент їх діяльності. Однак у політичній комунікації, в засобах масової інформації ми часто спостерігаємо досить низьку культуру мови, бачимо приклади неефективності публічного виступу.

В останні два-три десятиліття набули актуальності науки, спрямовані на розвиток мовної особистості: стилістика, лінгвістика тексту, культура мовлення, соціо- і психо-лінгвістика, соціальна й особистісна психологія та ін. Проте, кожна з них вивчає одну з граней мовної особистості. Риторика ж, на переконання Г.М.Сагач, відіграє роль синтезатора цілісного підходу до розвитку мовної особистості. «Зараз, через століття, стало зрозуміло, – пише С.І.Гіндін, – що сумою частин, нехай навіть тих, які дуже розрослися, не замінити цілого... Практика довела, що наявність розгалуженої логіки не творить мовлення людини більш логічним, складна система лінгвістики не заважає нам залишатися неграмотними, бурхливий розвиток в останні роки різних напрямків стилістики не додає окремо нікому оригінальності стилю, чітка вимова акторів не перешкоджає нашій без'язикості і, головне, серйозні зусилля психології і діалектичної логіки, направлені на розкриття людської думки, не наближають нас до творчості у власних промовах» [2; 364].

Постановка проблеми. Усне мовлення своїми можливостями як засіб контактувати з іншими і впливати на них – аж ніяк не дорівнює писемній формі. Тому ми маємо повернутись від «фетишизації писемного мовлення», за висловом професора О.Сербенської [3], до більш детального та ґрунтового вивчення риторики, науки про успішну мовну

комунікацію, постійно удосконалюючи й модернізуючи систему методів і форм викладання цієї древньої науки, яка вважалась колись «королевою мистецтва».

Необхідно підкреслити, що риторика являє собою технологію, яку можна наповнити будь-яким предметним змістом (юридичним, педагогічним, політичним, економічним тощо), оскільки керована мисленнєво-мовленнєва діяльність дозволяє людині чітко, точно, логічно викласти будь-який предмет мовлення. Отже, риторика може бути ще й інструментом ефективної реалізації різного роду наук. Уміння керувати своїм мисленням і мовленням зумовлює універсальність риторики, тому що вона дає можливість людині повніше реалізувати себе, свої здібності в обраному напрямі, складає основу професіоналізму будь-якого фахівця.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні аспекти впровадження нових технологій навчання розглянуті в роботах В.П. Беспалько, Л. Буркова, Г.К. Селевко, Е.Н. Пехоти, Є.І. Пометун, Л.В. Пироженко, А. Панченкова, Т. Ремех, О. Саган, О. Стребной та інших вітчизняних і зарубіжних вчених.

Питання про впровадження найсучасніших технологій у навчальний процес було згадано у працях О. Пометун, Л. Пироженко, Н. Мурадової, В. Гузеєва, І. Драгомирецького, О. Квасової, Л. Міхеевої, О. Штепи, П.Щербаня, Л. Якубовської.

Проблеми комунікативної підготовки студентів розробляли такі дослідники, як: М. Гредескул, А. Жалінський, Н. Івакіна, Г. Онуфрієнко, Є. Подголін, О. Скакун, Ф.Бацевич, А. Токарська, С.Абрамович, М. Чикарькова, С. Шевчук та інші. Зауважимо, що під час огляду наукових публікацій спостерігається дещо непослідовне вживання термінів «компетенція» і «компетентність», які часто використовуються в одному контексті. Проте більшість учених розмежовують перше і друге значення. Так, «компетенція» (англ. *competency*) розуміється як властивість, потенційні здібності або якості особистості і виявляється в контексті різноманітних типів поведінки, розглядається як наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері. Натомість «компетентність» (англ. *competence*) стосується роботи як такої і співвідноситься зі складністю завдання та результатами роботи, тобто «компетентність» розуміється як здатність мобілізувати у певній ситуації отримані знання й досвід.

Нас цікавить лінгвістичне тлумачення поняття «комунікативної компетенції», яка формується на основі мовної та мовленнєвої компетенції (засвоєння категорій та одиниць мови, їх функцій, усвідомлення закономірностей і правил семантичного, синтаксичного, морфологічного, фонологічного характеру та мовленнєвих навичок володіння цим мовним матеріалом у процесі підготовки фахівців до участі в діловому спілкуванні).

Отже, під комунікативною компетентністю розуміють «знання, вміння, навички, необхідні для розуміння інших (чужих) і формування власних програм мовленнєвої поведінки [3, с. 68], здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми (висловлювати свою точку зору, слухати й розуміти точку зору співрозмовника, вести дискусію, адекватно поводити себе в різних комунікативних ситуаціях, вирішувати комунікативні завдання).

Мета статті. Продемонструвати можливості використання інтерактивних методів під час вивчення риторики, зокрема таких як дидактичні ігри, підготовка публічної промови з мультимедійною презентацією; дати їх опис, висвітлити методику їх проведення.

Виклад основного матеріалу.

Риторика – це мистецтво вираження у подвійномусенсі: мистецтво самовираження і мистецтво досягати відповідного результату. Риторика розвиває в людини цілу систему особистісних якостей: культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, гнучкість, оперативність, відкритість мислення, ерудицію), мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність), поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість), спілкування (повага до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення однодумців, відповідальність за своє слово). Можна припустити, виходячи з власного досвіду, що риторика — найоптимальніший шлях особистісного розвитку людини.

Найбільш прийнятною у методиці викладання риторики виявилася класифікація, побудована саме на дієвому підході. Згідно з нею існують методи: а) які забезпечують опанування навчального предмета (словесні, візуальні, практичні, репродуктивні, проблемно-пошукові, індуктивні, дедуктивні); б) які стимулюють та мотивують навчально-наукову діяльність (навчальні дискусії, ділові ігри, творчі завдання, пошук і дослідження, конкурси, вікторини тощо); в) методи контролю і самоконтролю у навчальній діяльності (опитування, залік, іспит, контрольна робота, тестові завдання, питання для самоконтролю та ін.). Сучасна методика викладання гуманітарних дисциплін має багатий арсенал різноманітних способів, прийомів і засобів навчання, зокрема інноваційних, проте в межах цієї статті ми розглянемо ті методи і прийоми навчальної роботи, які, з точки зору досвіду впровадження, сприяють інтенсифікації та модернізації навчального процесу, розвивають творчий підхід і особистісний потенціал учасників навчального процесу.

Високу ефективність навчального процесу, спрямованого на формування комунікативної компетентності, мовленнєвої культури студентів забезпечує застосування таких методів, форм і прийомів навчальної роботи, як:

тренінги (як окремих, так і комплексних навичок);

ділова (рольова) гра;

метод дискусії;

аудіовізуальний метод навчання;

метод «мозковий штурм»;

«сократів діалог»;

метод інтерв'ю;

публічні виступи на задану тему з підготовкою мультимедійної презентації (імпровізація);

аналіз помилок, колізій, казусів.

Один з найбільш популярних методів проблемного навчання – ділова (рольова) гра – спрямований на активізацію пізнавальної діяльності, створення мотиваційних умов для поглиблення професійних знань, розвиток творчих здібностей.

Термін «гра» на позначення методу навчання широко використовується в науковій педагогічній літературі. Поняття «ділова гра», «рольова гра» описані у працях А. Вербицького, М. Крюкова, Н. Ложнікової, П. Щербаня, В. Скалкіна та інших. Як правило, ці поняття використовуються синонімічно, і визначають їх як імітацію реальної практичної професійної діяльності. Що ж до відмінностей, то вважається, що рольова гра як імітаційна форма активного навчання «простіша, ніж ділова», «потребує менших затрат часу на її розв'язання» [4, С. 45].

Ігри, які ми використовуємо на заняттях з риторики, слід визначити дидактичними. Досить точно і системно, на наш погляд, визначив характерні ознаки дидактичної гри П. Щербань: моделювання ситуацій навчального характеру та прийняття навчальних рішень; розподіл ролей між учасниками гри; різноманітність ролевих цілей при виробленні рішення; взаємодія учасників гри, які виконують ті чи інші ролі; наявність спільної мети учасників гри; колективне вироблення рішень; багато альтернативності рішень; наявність системи індивідуального чи групового оцінювання діяльності учасників гри [5, С.35]. Додамо ознаки власне риторичних ігор: включеність всіх учасників гри (це означає усіх студентів групи) у процес ігрового спілкування; максимальна мисленнево-мовленнева активність учасників; взаємозв'язок індивідуальної та колективної мисленнево-мовленнєвої діяльності; різноманітність форм мисленнево-мовленнєвої діяльності. Бажано, щоб методичні рекомендації щодо проведення ігор (мета, структура, правила, опис ролей, критерії оцінювання) були подані студентам у друкованому чи електронному варіанті.

Гри має передувати змістово-процесуальна підготовка, мета якої – актуалізувати теоретичні знання, створити позитивну емоційну налаштованість на гру, зняти психологічні бар'єри (ніяковість, невпевненість, нерішучість).

Підготовка до гри має бути демократичною: студенти можуть висловлювати думки щодо проведення гри, розподілення ролей, обґрунтовуючи свої пропозиції. Це посилить позитивну навчальну мотивацію і сама підготовка матиме навчальний характер. Не слід детально регламентувати дії гравців. Інакше не буде простору для ініціативи, імпровізації, творчості.

У розробці та підготовці дидактичної гри визначальна роль належить викладачу. У самому ж процесі гри вона мінімізована. Оцінювання студентами один одного дуже важливе в іграх з риторики, оскільки вміння аналізувати і адекватно оцінювати якість мовлення є вагомим складником риторичної грамотності, риторичної культури.

Під час вивчення риторики ми використовуємо ігри «великі» і «малі», такий розподіл запропонувала Залюбовська О.Б. «Велика гра» може бути одна на весь курс (дві – якщо дозволяє обсяг аудиторних годин). Як правило, «Велика гра» є підсумковою, розрахованою на весь комплекс знань і вмінь з дисципліни («Суд присяжних», «Конкурс ораторів»).

«Мала гра» не тривала за часом, коротка, проста за структурою, не потребує колективної підготовки. «Мала гра» – це гра-тренінг, мета якої розвиток окремих риторичних вмінь. Наприклад, «Гра в мікрофон», «Словесний волейбол» (гравець з м'ячем називає слово-іменник і одразу кидає комуся, хто стоїть у колі, м'яч; той називає відповідне дієслово, далі знову іменник і кидає м'яч наступному і т.д.), «Ланцюг асоціацій» (студенти (курсанти) розбиваються на пари чи трійки, перший – називає будь-яке слово, наступний – слово-асоціацію, третій – асоціацію до другого слова, і так по колу; через кожні 8-10 слів ланцюг обривається і один з гравців повторює усі слова у їхній послідовності; гра продовжується далі). «Коментатор» (кожен студент у групі готує добірку громадсько-політичних, культурних новин в Україні й світі за останній місяць, тиждень чи день і формулює запитання таким чином: „Прокоментуйте дії уряду щодо...”, „Як ви гадаєте, чому...”, прокоментуйте слова Є. Маланюка «Малоросійство – то німеч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне. Це національне поразенство ... хитливість, зрадливість, агентурність...» ? Чи погоджуєтесь ви з Т.Шевченком, що лише „У своїй хаті своя й

правда, і сила, і воля...», обгрунтуйте тощо. По черзі кожен зі студентів виступає у ролі коментатора).

Важлива умова проведення дидактичних ігор – кожна гра має бути детально проаналізована як викладачем, так і самими студентами (усно або письмово).

Ще один спосіб активізації пізнавальної діяльності студентів та курсантів, який ми використовуємо, – підготовка мультимедійної презентації публічної промови. У процесі роботи з нею студенти та курсанти вчать аналізувати, формувати, висловлювати власну думку.

Якщо застосування мультимедійних технологій добре продумане, заняття стає наочним, цікавим, життєвим, дозволяє розвивати професійні уміння та навички. На наше переконання, використання презентаційних матеріалів на заняттях з «риторики» допомагає: підвищити ступінь наочності; отримати швидкий зворотний зв'язок; створити емоційне ставлення до навчальної інформації; значно активізувати пізнавальну діяльність студентів; реалізувати принципи індивідуалізації та диференціації навчального процесу; підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу; зробити цікавішим процес вивчення дисципліни.

Вважаємо, що робота над мультимедійною презентацією, її публічне представлення, захист позитивно впливає на підвищення рівня сприйняття інформації, формуванню у студентів власної точки зору, уміння її аргументувати і відстоювати, а також сприяє підвищенню їх успішності.

Одна з найголовніших проблем у формуванні комунікативної компетенції – це проблема пізнавальної активності студентів, яка зумовлює прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають під час професійного спілкування. Оскільки основу формування комунікативної компетенції складає досвід людського спілкування, а комунікативні компетенції кожного фахівця можуть бути розвинені лише за умови мотивованої діяльності, особливу увагу під час вивчення дисципліни «Риторика» варто приділяти розгляду реальних проблемних комунікативних ситуацій. Саме тому публічні виступи на задані теми готують студенти перед окресленими аудиторіями, наприклад: «Я пишаюсь своєю професією» (виступ перед учнями 10 класу школи для профорієнтації); «Вітаємо на землі багатой культури та славних традицій» (Виступ перед делегацією науковців з Німеччини, які приїхали для обміну досвідом); «Управління людьми – це наука, мистецтво і покликання» (Виступ на нараді); «Керівник – це стратег, який концентрується на можливостях» (Виступ керівника перед колегами) тощо.

Висновки. Дидактична гра є ефективним методом формування риторичної культури студентів. Підкреслимо, що оптимізацію взаємодії викладача і студентів слід здійснювати шляхом надання максимуму можливостей для розкриття особистісного потенціалу засобами мови. При цьому важливо впливати на підтримання особливої психологічної атмосфери в аудиторії, виявляти доброзичливе, приязне ставлення викладача до студентів, оптимізувати стосунки в групі. Необхідно ліквідувати перешкоди, які викликають страх мовлення й активної участі в навчальному процесі. Студент (або курсант) не повинен боятися припуститися помилки й таким чином відчутти загрозу своїй повноцінності. Педагогу варто уникати різких зауважень, використовуючи натомість тактовні виправлення й підказки. Важливо заохочувати навіть невеликі перемоги студентів, обмежуючи

застосування негативних коментарів. Особливо важливою є постійна демонстрація викладачем своєї впевненості у здібностях і здатності студентів досягти успіхів у вивченні риторики. Подібна демонстрація викликає так званий «ефект Пігмаліона», тобто навіює аналогічну впевненість студентам, різко посилюючи ефект їхньої навчальної діяльності. Суттєвим фактором підвищення рівня мотивації є право студентів обирати навчальний матеріал, тобто впливати на організацію навчального процесу. Керуючись принципом диференційованого підходу до змістового компоненту навчання, викладач може запропонувати на вибір перелік різних завдань в межах одного тематичного блоку. Можливість брати активну участь в управлінні навчальним процесом посилює психологічну комфортність студентів під час вивчення дисципліни «Риторика».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Райдуга, 2001. – 16 с.
2. Гиндин С.И. Комментарий 1. Риторика и проблемы структуры текста/Гиндин С.И. // Общая риторика. – М.,1987.
3. Сербенська О. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / Сербенська О., Волошак М. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2001. – 204 с.
4. Ігри для дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л.Галіцина. – К.: Ред. загальнопед.газ., 2005. – 128 с.
5. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб. / Щербань П.М. – К.: Вища школа, 2004. – 207с.
6. Залюбівська О.Б. Дидактичні ігри у викладанні риторики / Залюбівська О.Б. – Режим доступу: conf.vntu.edu.ua/humed/2006/.
7. Онуфрієнко Г. С. До проблеми формування мовно-риторичної компетентності як невід'ємної ознаки освіченості і чинника професіоналізму / Онуфрієнко Г. С. // Дошкільна освіта. – 2008. – № 2 (20). – С. 62-68.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2014

О.Ф. Прохоренко, канд.фил. наук, доцент
Национальная академия внутренних дел, Киев

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ МЕТОДОМ ИГРЫ ПРИ ИНТЕРАКТИВНОМ ОБУЧЕНИИ РИТОРИКИ

В статье освещены актуальность преподавания риторики как пути формирования коммуникативной компетентности студентов, что составляет основу профессионализма любого специалиста. Автор рассматривает метод игры как наиболее популярный метод проблемного обучения.

Ключевые слова: *риторика, коммуникативная компетентность, игра, мультимедийные презентации публичных выступлений.*

The article specifies the relevance of the rhetoric teaching as a way of formation communicative competence of students, which is the basis of professionalism to any specialist. The author discusses the method of game as the most popular method of problem-based learning.

Keywords: *rhetoric, communicative competence, game, multimedia presentation of public performances.*